

10. Flora en Fauna

Een botanische wandeling over de het landgoed Ampsen en het Ampsenske Veld

Door: L.J. van den Berg en B. te Linde

De omgeving van Lochem was aan het einde van de negentiende eeuw bij de liefhebbers van wilde planten bekend vanwege haar botanische rijkdom. De beroemde negentiende-eeuwse romanschrijver Frederik van Eeden stak in 'Onkruid' de loftrampet over zijn wandelingen over de Lochemsche berg. Hij noemt plantensoorten die in Nederland in de eenentwintigste eeuw zeer zeldzaam werden of zelfs

uitgestorven zijn. In de tijd van van Eeden was de Lochemsche berg een vrijwel boomloos gebied met weidse uitzichten over de heidevelden en het stroomdal van de Berkel. Ruim een eeuw later is er niet veel meer over van het gebied zoals van Eeden dat gezien heeft. De natuurlijke variatie in dit gebied is door de moderne landbouw en de bebossing van de woeste gronden grotendeels verdwenen. Tegenwoordig is de Lochemsche berg een vrij eenvormig gebied met relatief jonge bossen.

Waternolier

De Lochemsche berg was niet de enige parel in het gebied. Ten noorden van Lochem ligt het landgoed Ampsen. Een vergelijking van de topografische kaart van dit gebied uit 1920 met een recente topografische kaart leert dat er ook hier landschappelijk veel veranderd is.

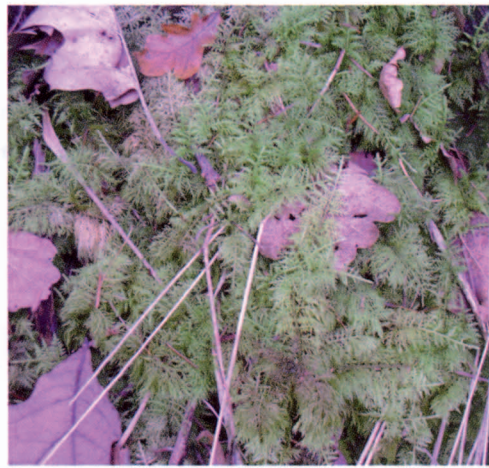
Het landgoed Ampsen ligt op de overgang van het stroomgebied van de Berkel naar de hogere zandgronden. Biologen weten: de overgangen

in landschappen geven een grote landschappelijke variatie en een scala aan specifieke leefgebieden voor zowel planten als dieren.

In de omgeving van het huis Ampsen vinden we de zogenaamde kasteelbossen waar beuk, zomereik en Amerikaanse eik de bepalende soorten zijn. Deze vorm van de boscomplexen is vrijwel onberoerd gebleven. Er worden natuurlijk bomen gekapt, maar er worden ook steeds weer jonge bomen aangeplant. Vroeg in het jaar tref je er in de fraaie

Moerashertshooi

Thujamos

beukenlanen een rijke voorjaarsflora aan met bosanemoon, witte klaverzuring, gewoon speenkruid en in de gazons en graslanden gewone vogelmelk. In de omgeving van het kasteel vinden we “stinseplanten”; dit zijn planten die ooit door de bewoners van kastelen, landhuizen, oude boerderijen en buitenplaatsen ter verfraaiing in bossen, tuinen en bermen zijn aangeplant. Veel van deze

meestal oorspronkelijk uitheemse soorten weten zich goed te handhaven, zijn inmiddels helemaal ingeburgerd en breiden zich vaak uit. We vinden hier diverse soorten krokussen, narcissen en hyacinten. Het aantrekkelijke plantensoorten op buitenplaatsen en kastelen is in Nederland wijd verbreid. Vooral in Friesland en langs de Utrechtse Vecht zijn prachtige voorbeelden hiervan te vinden. In Gelderland zijn in de Achterhoek en Liemers bij kasteel Hackfort en huis Sevenaer en in de Betuwe bij slot Rossum en kasteel Neerriijnen bekende groeiplaatsen van stinseflora.

Boleet

In de omgeving van het kasteel bevindt zich het ‘Sterrebos’: een bos met een stervormig patroon van sloten en paden. In de sloten van het Sterrebos bloeit in de voorzomer de waterviolier. De bloeiwijze van deze plant lijkt op die van een pinksterbloem. Waterviolier groeit vooral op plekken waar ijzerhoudend grondwater naar buiten treedt. Op zulke kwelplekken is het water vaak oranje

Rodekoolzwam

verkleurd. In en langs een ronde vijver in het Sterrebos groeit moerashertshooi, een laag blijvende, naar maggi ruikende moerasplant met gele bloemen die eraan herinnert dat hier op deze plek ooit natte heide was.

Het landgoed is dankzij de vele voor het publiek opengestelde paden goed toegankelijk. Langs deze paden is er voor de liefhebber van de inheemse flora veel te beleven.

In de herfst en winter zijn de bermen bedekt met mostapijten, waarin mossoorten met tot de verbeelding sprekende namen te vinden zijn zoals thujamos, bronsmos, fraai haarmos, klauwtjesmos, rimpelmos en pronkmos. Het gebied is rijk aan paddestoelen, onder berken zien we de bekende rood met wit gestipte vliegenzwam, onder beuken groeit de opvallend paars gekleurde rodekoolzwam en verder zijn er diverse soorten boleten zoals eekhoorntjesbrood, kastanjeboleet en berkenboleet te ontdekken. 's Zomers gaan de mossen en paddestoelen op de meeste plaatsen schuil onder de vegetatie of

onder de grond. Dan zijn er in de sloten en greppels langs de paden bijzondere varens te zien. Behalve de algemene soorten zoals smalle en brede stekelvaren, treffen we hier met een beetje geluk dubbelloof, mannetjes- en wijfjesvarens aan. Op een aantal plekken groeit de koningsvaren. Deze tot bijna twee meter hoge varen, waarvan de bruine sporenaar in de zomer verschijnt, kan meer dan een eeuw oud worden. Het is niet uitgesloten dat sommige van de koningsvarens die op de havezate groeien nog dateren van de tijd van de aanleg van de sloten en greppels. De koningsvaren is wettelijk beschermd; plukken of uitsteken van deze soort is dus strafbaar. De kans is groot dat u langs de paden de veelbloemige salomonszegel aantreft met hangende lichtgroene trosjes bloemen - in de volksmond: "zeug met biggen" genaamd - of de valse salie met zijn bleekgele bloemen. Er groeit in de bermen ook een orchideeënsoort: de brede wespenorchis, met onopvallende groenach-

Koningsvaren

tige of soms bleekrode bloemen. Weliswaar is brede wespenorchis onze meest algemene orchidee, maar het is altijd weer verrassend om een orchidee te ontdekken. Alle orchideeën zijn in Nederland wettelijk beschermd. Uitgraven is verboden en heeft bovendien weinig zin; naar tuinen verplaatste exemplaren kwijnen weg. In de bossen zijn

Dalkruid

al van grote afstand de adelaarsvarens te zien. Deze varens met zijn manshoge stengels en meterslange wortelstokken bedekt meestal grote oppervlaktes. Adelaarsvaren wordt beschouwd als een indicator voor oud bos. Nieuwe groeiplaatsen worden vrijwel nooit ontdekt, kiemende adelaarsvarens worden zeer zelden gevonden. Een bos met adelaarsvaren is dus in de meeste gevallen een oud bos. Her en der is ook dalkruid, (een lid van de leliëfamilie) te vinden, eveneens een soort die vooral in oudere bossen groeit. In de sloten tussen de paden en de graslanden groeien typische moerasplanten zoals de grote kattenstaart met prachtige paarse pluimen, de grote wederik met gele stervormige bloemen, de wolfspoot met opvallende kleine witte bloemen en de sierlijke gele lis.

In het noordoostelijke deel van het Ampsen-sche veld ligt in het begin van de twintigste eeuw ontgonnen heide. De bossen in deze gebieden behoren tot eiken-berken type waarin opvallend veel naaldhout is aangeplant. Tussen deze bossen zijn nog enkele heiderestanten gespaard gebleven. Voor de plantenliefhebbers is hier vooral in de zomer en nazomer veel te ontdekken. Hier vinden we natuurlijk de bekende struik- en dophei. Op delen waarvan de toplaag verwijderd is “geplagd” groeien zeldzamere plantensoorten zoals bruine snavelbies, kleine zonnedauw en moeraswolfsklauw. Zonnedauw is een laagblijvend, vaak rood gekleurde plant die onder extreem voedselarme omstandigheden groeit. De benodigde voedingsstoffen verkrijgt het door het vangen van insecten. Op de bladen van zonne-

Kleine zonnedauw met prooi

dauw zitten klierharen die druppels kleefstof produceren. Insecten die in aanraking komen met de kleefstof zullen bij hun pogingen om zich te bevrijden steeds verder verkleefd raken, het blad krult zich om het insect en de kleefstof die tevens als maagsap fungeert, verteert het insect. Nadat het insect verteerd is opent het blad zich weer, klaar voor het vangen van de volgende prooi.

Moeraswolfsklauw, een sporenplant die vaak samen met kleine zonnedauw groeit, is een overblijfsel uit lang vervlogen tijden. De glorie tijd van de wolfsklauwen ligt in het Carboon, zo'n 300 miljoen jaar geleden. Er groeiden toen boomachtige wolfsklauwsoorten die enkele tientallen meters

hoog konden worden. De soorten die nu nog in Nederland voorkomen worden niet veel hoger dan een centimeter of vijftien. Moeraswolfsklauw heeft sporen die meer dan een eeuw in de bodem kunnen overleven. Dankzij natuurontwikkeling is de soort nu ook weer elders in de Graafschap te vinden. Op enkele plekken is in de zomer het witte zaadpluis van veenpluis te zien. Deze zeldzame plant groeit uitsluitende op zure voedselarme drassige bodem. Ook de zeldzame klokjesgentiaan met zijn prachtige diepblauwe bloemen is nog te vinden in de laatste stukken hei op Ampsen.

Op vochtige voedselarmere plaatsen aan bosranden en de heidevelden groeit wilde gael.

Klokjesgentiaan

Deze tweehuizige struik - er zijn mannelijke en vrouwelijke struiken - verspreidt een heerlijke (laurierachtige) geur die, bij gunstige wind, al van grote afstand is te ruiken. Wilde gagel is eeuwenlang gebruikt als vervanging van de hop bij de bereiding van bier. Omdat de aromatische olie uit de harsklieren van gagel giftig én roesverwekkend is werd dit gebruik hiervan verboden. Ook deze plant is wettelijk beschermd.

Buiten de bossen groeit in grazige bermen het in de zomer bloeiende grasklokje met zijn opvallende blauwe bloemen. Ook deze soort is wettelijk beschermd. Of wat te denken van de 's zomers bloeiende havikskruiden. In de bermen groeien diverse soorten hiervan. Op het eerste gezicht lijken havikskruiden een beetje op een paardenbloem, maar een beetje geoefend oog ziet al gauw

Blauwe knoop

de verschillen. Met nog meer geluk ziet u de blauwe knoop met bolronde blauwpaarse bloeiwijzen. Tot halverwege de jaren zestig van de twintigste eeuw was deze soort nog vrij algemeen in het noorden en oosten van de Achterhoek, maar door vermesting en het achterwege blijven van passend bermbeheer is zij sterk achteruit gegaan. Let in mei ook op de wit bloeiende akkerhoornbloem of de knolboterbloem, die ongeveer in de zelfde tijd bloeit. De knolboterbloem is gemakkelijk van andere boterbloemen te onderscheiden doordat de kelkbladen - de groene blaadjes die de gele bloemblaadjes omhullen - naar beneden hangen.

Een wandeling over en in de omgeving van het huis Ampsen is in elk seizoen in alle opzichten een botanische belevenis.